

УДК 94(477.46)(092)+821.161.2–94

Кривошея І. І.кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії, Уманський державний
педагогічний університет ім. Павла Тичини
(Україна, Умань), igorkryvosheia@gmail.com;**Якименко Л. М.**кандидат філологічних наук, доцент
кафедри історії та українознавства,
Луганський національний аграрний університет
(Україна, Луганськ), yakimenkol@list.ru**ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ МІЛІТАРИСТСЬКОГО ДИСКУРСУ
В ЕГОДОКУМЕНТАХ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МЕМУАРІВ
“УМАНСЬКОГО ПЕРІОДУ” НАДІЇ СУРОВЦОВОЇ
ТА ПЕТРА КУРІННОГО (1914–1917)**

Мемуари – важливе історіографічне джерело в дослідженні історичних подій крізь призму суб'єктивного сприйняття автора-очевидця, здатного спростувати чи підтвердити офіційну точку зору на певні факти, або ж показати ситуацію під абсолютно іншим кутом зору. Спогади та щоденники хоча й належать до різних жанрів мемуарної літератури, проте їх ріднить наявність образу учасника подій. Такими учасниками подій в Умані в період Першої світової війни були Надія Суровцова (1896–1985) та Петро Курінний (1852–1931), котрі залишили по собі єгодокументи, датовані саме 1914–1918 рр. Порівняльний аналіз “Спогадів” Н. Суровцової та щоденників Петра Курінного з точки зору гендерного підходу дає змогу з'ясувати наявність особливостей відтворення подій в Умані мемуаристами різного віку, різної статі в різножанрових мемуарних текстах.

Ключові слова: Надія Суровцова, Петро Курінний, Перша світова війна, Умань, мемуари.

Автобіографічні тексти завжди були й залишаються одним із чинників духовного самовираження нації, свідченням очевидців про важливі, визначальні або ж тривіальні, але від того не менш цікаві й захоплюючі події минулого. Саме завдяки цьому унікальному жанрові можна простежити поступ громадської думки, бо в мемуаристиці, як в елементі національної культури й документі індивідуальності, інтегруються й засвоюються різні чинники буття. На сьогодні художньо–документальні твори й епістолярій набувають значення соціокультурного феномену, що в його відсвіті проступає проблема особистості в історії. Єгодокументи можна вважати водночас і своєрідним свідченням еволюції національної свідомості, що репрезентують у сконденсованій формі специфіку розвитку цілого народу на певному відтинку часу.

У наш час ідеологічна заангажованість і суб'єктивність у ставленні до вивчення культури й історичних подій відходять у минуле. З'явилася реальна можливість здійснити історіографічне дослідження з точки зору жанрової, сюжетно–композиційної та образної специфіки художньо–документальних текстів, визначити їхнє місце в мистецтві й науці другої половини ХХ ст., окресливши конкретно–історичні обставини творення мемуарів. Разом із тим, естетична природа автобіографічної прози, її поетика, мова, стиль формують враження про автора як про людину, утримують його духовний образ, модель його самохарактеристики.

Озираючись на останнє десятиліття минулого віку, можна пересвідчитися, що для української літератури й історичної науки прогноз щодо поживлення інтересу до мемуарних творів цілком справдився. Тему голодомору, репресій, опору режиму, філософські питання про міру впливу обставин на прийняття рішень, про силу людського духу й перевагу його над матерією, про формування й розвиток неординарної особистості,

митця в складних соціально–політичних умовах були порушені й висвітлені в українській мемуаристиці 1990–х рр. і досліджені науковцями.

Протягом останнього двадцятиліття в українську культуру повернувся творчий спадок митців, які тривалий час залишалися на маргінесах наукового вивчення. Серед них чільне місце посідають імена мемуаристів–уманчан Надії Суровцової (1896–1985) та Петра Курінного (1852–1931), перша з яких є авторкою книги “Спогади” (1996) [11], а другий – щоденників “Умань і уманчани очима П. Ф. Курінного” (2013; 2014) [12; 13]. Маємо на меті здійснити компаративний аналіз зазначених єгодокументів із точки зору гендерного підходу й порівняти жіноче й чоловіче сприйняття Н. Суровцовою та П. Курінним подій в Умані в період Першої світової війни.

При цьому потрібно зауважити, що водночас із появою великої кількості текстів мемуарного характеру, “нове дихання” отримала й проблема розрізнення жанрів автобіографічної прози та її історіографічне дослідження. В українській науці на сьогодні існує низка праць, присвячених цим питанням [1–5].

Так як мемуари (фр. *mémoires* – спогади) – це суб'єктивне осмислення певних історичних подій чи життєвого шляху конкретно–історичної постаті, здійснене автором у художній, художньо–публіцистичній чи публіцистичній формі з залученням ним справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду з внутрішнім світом реальних героїв, соціальною та психологічною природою їхніх учасників, мотивацією дій і рішень [1, с. 333], вони завжди викликали непідробний інтерес істориків як важливе джерело у вивченні історичного процесу. Засновником цього жанру вважається Ксенофонт – автор спогадів про Сократа й військовий похід греків (“Анабазис” 401 р. до н.е.). У римську добу до мемуарів звертався Юлій Цезар (“Нотатки про Галльську війну”), у добу середньовіччя – П. Абельяр (“Історія моїх поневірянь”), в епоху Відродження – Б. Челіні та ін. Інтерес до мемуаристики не згасав і пізніше (Й. Гете, Г. Гейне, Стендаль, І. Тургенев, А. Франс, Р. Тагор й ін.).

Спогадам притаманна документальність, історична достовірність, хоча й не виключається право автора на художній домисел, але ні в якому разі не на вимисел. Для мемуарів характерний подвійний погляд автора–очевидця на події, які він описує: ось так він сприймає їх насправді, а ось такими (з урахуванням життєвого досвіду, громадської думки) ці події постали в його свідомості через роки, у момент творчої праці над текстом. При цьому автор спогадів, говорячи про минуле, практично ніколи не може перебувати в межах одного часового виміру.

Узагалі мемуари поділяються на три категорії: об'єктні, мета яких лежить у відтворенні об'єкта авторської уваги (подій, ситуацій, людей); суб'єктні, головний інтерес у яких спрямовується на постать автора; спогади, що органічно поєднують у собі обидва підходи [6, с. 448–449]. Крім того, мемуари мають добре розвинену жанрову ієрархію. Найпростішою жанровою формою сучасної мемуаристики є некрологи, щоденники та листи. Якщо автор листа роздумує про теперішній час, то автор щоденника або рухається до

майбутнього, котре він намагається передбачити, орієнтуючись на події його сьогодення, або ж обмежується вербальним фіксуванням реальності у визначеній просторово-часовій системі координат з емоційно-оціночними судженнями або ж без них.

Надія Суровцова творила саме в жанрі мемуарів. Книгою “Спогади” [11], що вийшла посмертно в 1996 р., вона підбила підсумки свого життя й творчості. Сюжетна канва мемуарів складається з двох частин: “Літопис недовгого щастя” й “По той бік”, кожна з яких вміщує по чотири розділи, котрі у свою чергу діляться на дрібніші (усього тридцять чотири). До видання ввійшли також нариси, новели, публіцистичні статті, оповідання авторки, що друкувалися в 1920–х рр. у закордонній та вітчизняній періодиці. Знаковим та концептуальним є також вірш Н. Суровцової “Мене звуть тридцять сім”, написаний у 1929 р. у камері № 37 Ярославського політичного ізолятору. Авторка ним скористалася як епіграфом до другої частини книги “По той бік”. “Спогади”, за задумом авторки, мали складатися з трьох частин, але останньої, написаної наприкінці 1960–х рр. під назвою “Повернення” (“Поворот”), досі не віднайдено. Ці спогади як джерело в дослідженні історії розглядалися в основному у наукових розвідках українських учених [7–10; 14].

Надія Суровцова була доктором філософії, журналісткою, істориком, громадсько-політичною діячкою, а тому добре розуміла, що “минуло півстоліття такої доби, що її ще не знала історія”, і коли “оглянутися навкруги, то видно, як мало залишилося сучасників” [11, с. 9]. “Не можна прожити таке життя, не залишивши сліду” [11, с. 190], – переконується мемуаристка, а тому відчуває обов’язок перед нащадками, адже для неї “ця доба – живі люди, часом дорогі, іноді ворожі, це зрушення часу, боротьба, помилки сучасників і її самої, це кров – заслужено чи марно пролита на Київській землі, це історія людей, що творили історію” [11, с. 59].

Щоденникові записи Петра Курінного, відомого уманського адвоката, громадського та кооперативного діяча, охоплюють 1914–1919, 1921, 1922, 1925–1926, 1928–1929 рр., а тому хронологічно на відтинковий часу з 1914 по 1918 рр. збігаються зі спогадами Надії Суровцової першого “уманського” періоду, особливо що стосується подій, пов’язаних з початком і перебігом Першої світової війни. Саме тому цікаво простежити й порівняти жіночий і чоловічий погляди двох інтелектуалів–уманчан, різних за віком, але не байдужих до долі рідного міста і його мешканців у часи трагічних історичних перипетій 1914–1918 рр.

Мемуари Петра Курінного хоча й не містять щоденних записів протягом чотирирічного періоду війни, однак прямо чи опосередковано, у політичному, економічному, навіть побутовому вимірах про війну і її вплив на життя уманчан та безпосередньо на долю його сім’ї автор згадує десятки разів. На це було кілька причин. По–перше, як і будь–яка освічена, далекоглядна, досвідчена, інтелігентна людина, він чудово розумів глобальний характер і руйнівні наслідки того збройного протистояння, що розгорнулося на європейському континенті: “Война – это целое бедствие народов, самое страшное из нечастий” [12, с. 64]. По–друге, не зважаючи на значну віддаленість від Умані

безпосередніх воєнних дій, багато уманчан служили у війську, ранені і вбиті вагонами доставлялися в місто, а матеріальне благополуччя городян різко погіршилося, що робило війну не аморфним явищем десь там, а реальною небезпекою тут і тепер: “Прекратилась экономическая и хозяйственная жизнь. А вместе с тем сократились денежные операции <...>. Сокращение же операции последовало по случаю войны” [12, с. 83]. І по–третє, на фронті воював і, на жаль, загинув у лютому 1915 р. син Петра Курінного Олексій, що тим паче актуалізувало для мемуариста інформацію про події на Заході, і роздумами про це він “ділився” зі своїм щоденником: “Мой дорогой и милый сын Алеша на войне убит <...>. Не могу выразить того ужаса и страшного поражения, какие я испытал сию минуту <...>. Война и жизнь потеряли для меня всякое значения” [12, с. 90].

Що стосується Надії Суровцової, то зі спогадів стає відомо, що про початок війни вона дізналася, перебуваючи в с. Гереженівка неподалік від Умані, коли “проскакав кудись вершник” [11, с. 47] і прокричав страшне слово “війна”. І майже одразу за цим юна Надія попрощалася з коханим Святославом Романовським, котрого мати викликала в Петербург, і, власне, ця розлука була довічною.

Не минуло й місяця після цього, як до Умані почали прибувати перші ешелони з пораненими. Штат земської лікарні був невеликий, і тому одразу відкрили спеціальні курси сестер–жалібниць “Відомства імператриці Марії Федорівни”. Серед двадцяти дівчат, що добровільно записалися на ці курси, була й Надія Суровцова. “Вчитися, власне, було ніколи, бо поранених привезли значно раніше, аніж ми сподівалися. Їх було багато, вони зайняли всі палати, коридори, лежали на матрацах на підлозі” [11, с. 47], – ці подробиці дозволяють оцінити масштаби втрат російської армії на самому початку війни, хоча якщо подивитися на національний склад війська – поранених, що лікувалися в уманському лазареті, – то складається враження, що воно було якраз українським. Дівчина вважала себе пацифісткою, була переконана, що під австрійським управлінням в Галичині українцям живеться краще й від приєднання цієї території до Росії вони лише втратять. Проте політичні переконання нічого не важили, коли вона бачила рани, страждання важкопоранених, душевні переживання тих солдатів, котрі збожеволіли на війні. Її спогади сповнені побутовими деталями, глибоким аналізом власних переживань, мотивацією вчинків, встановленням причинно–наслідкових зв’язків, чого не скажеш про зміст щоденників Петра Курінного.

У його записах за 1914–1916 рр. про становище на фронтах переважає інформація “стенографічного” характеру. Наприклад, 9 березня 1915 р.: “К концу заседания получена телеграмма из военного штаба Действующей армии о том, что Перемышль сдался” [12, с. 93]. Натомість про ситуацію в місті Умані, про долі конкретних людей, про суб’єктивний погляд сучасників–очевидців на події в країні автор пише більш розлого, хоча при цьому потрібно зауважити, що емоційно–оціночні судження практично відсутні, крім тих випадків, коли мемуарист аналізує пресу й “дискутує” з авторами статей щодо так званого

“українського питання”. Його погляди на проблему національних меншин і на становище українців у складі імперії практично повністю збігаються з думками Надії Суровцової, однак, як не дивно, молода курсистка не тільки розмірковувала про національні права співвітчизників, але й захоплювалася галичанами, котрі прагнули “відвоювати нас, “Велику Україну”, та разом із Галичиною утворити Українську державу” [11, с. 50].

Виважено, обґрунтовано й аргументовано Петро Курінний відстоює право українців на власну мову, літературу, культуру, палко застерігаючи російську інтелігенцію від шовінізму щодо його народу, однак про незалежність України в нього не мовиться ні слова, як і про стрілецтво, котре воювало на боці ворожої австрійської армії. Шквал негативних емоцій мемуариста викликала стаття в газеті (варто зауважити, що щоденникові записи рясніють численними зауваженнями щодо систематичного ознайомлення автора з пресою; це не єдине, але одне з авторитетних джерел повідомлень про ситуацію у світ): “Прочел статью б. священника Григория Петрова № 51 “В их плену” <...>. Обсуждает вопрос о том, будет ли у нас мир с немцами? И приходит к выводу, что если бы мы и заключили с ними формальный акт мира, то действительного мира не будет <...>. Не будет потому, что немцы стараются подготовить и подготавливают для будущего времени такую обстановку, которая содействовала бы разрушению нашего Отечества. Так, например: они для наших пленных малороссов устраивают отдельные лагеря, в которых устраивают преподавание им украинского языка и истории, во враждебном России направлении <...>. Имеют ввиду подготовить почву для ненормальных отношений между народами, населяющими Россию и тем ее ослабят в будущем <...>. Но что касается “малороссов”, то я не могу согласиться с теми страхами, какие проглядываются в приводимом писателе случае <...>. Как искренний и природный украинец я понимаю положение нашего украинского народа вполне основательно и говорю честно, что никакого стремления к отделению от России у нас нет и не было <...>. Одно, совершенно законное природное желание, говорить и писать на родном языке” [12, с. 148–149] (запис від 6 березня 1916 р.).

Крім того, Петро Курінний робить цікаві зауваження щодо набору добровольців в армію: “Теперь, в военное время, права командира роты увеличены: даже розгами может наказывать солдат <...>. По случаю мобилизации в городе масса народа. Ополченцы, все это народ здоровый, в летах (лет под 40), семейные и серьезные хозяева, сосредоточенно относятся к призыву, спокойно” [12, с. 102] (запис від 4 квітня 1915 р.); “Разговоры о делах, о военной службе... “Капитан Бутвилович, – говорит Вася (син), – при освидетельствовании солдат совершенно не считается с мнением врачей. Годен в строй, – и только” [12, с. 104] (запис від 18 квітня 1915 р.) “Идет колонна войска <...>. Это наши, уманские войска, рота запасного батальона (в Умани теперь два батальона 14-й и 54-й), равняющиеся по своему составу двум полкам состава военного времени” [12, с. 132] (запис від 30 листопада 1915 р.). У зв’язку з цим заслуговує на увагу цікава деталь у спогадах Н. Суровцової: вояки, що перебували

в уманському лазареті, “тужили за домом, за близькими, не розуміли війни і, на мою думку (Надії Суровцової. – І. К., Л. Я.), не дуже рвалися на фронт” [11, с. 48], – реальна війна отвержежувала гарячі голови, й ілюзія, що “закидаємо шапками, як у японську” [11, с. 47], швидко розвіювалася.

Разом із тим про забезпечення армії, про її становище й про жажливі експерименти над солдатами можна судити з таких випадків, описаних П. Курінним: “Сцена: солдатик продает мыло <...>. Спрашиваю: “Зачем продаешь?” – “Что же делать! – говорит. – Иду на позицию <...>. Носиться с ним неудобно, а деньги нужны” [12, с. 214] (запис від 6 грудня 1916 р.); “Митя начинает рассказывать про свою жизнь <...>. Солдатская обстановка тяжелая <...>. Рассказывают об ужасном случае с удушливыми газами: “Нам дали повязки и пустили удушливые газы. К сожалению, неудачно <...>. Испытание повлекло за собой смертные случаи, но я как-то спасся – повязки плохо защищают” [12, с. 223] (запис від 23 грудня 1916 р.).

Після подібних розмов Петро Курінний не міг залишатися байдужим і стриманим, відсторонено констатувати факти, а тому гіркою й боєм просякнуті його спогади про похорони бійця: “Иду я из суда и вижу, что на тротуаре, возле училища, стоят несколько солдат и чего-то ждут. У ног их лежат железные носилки, в виде краватки, и на них лежит что-то маленькое, покрытое солдатской шинелью <...>. Это умерший раненый страдалец–солдат. Жертва нашей войны и исполненного долга <...>. Жизнь за дорогую родину <...>. И погребение этого героя ни для кого не интересное и никому незаметное завершает эту историческую жертву. Он положил свою душу, защищая нас всех <...>. Это друг наш, а потеря друзей очень тяжела <...>” [12, с. 130–131]. Підсилює гіркоту ще й усвідомлення бажання наживи зі сторони священників: “Число павших на войне увеличило числа панихид и доходов, а дело спасения и переселения в царство Божие поставлено так, что весь длинный путь к райским блаженствам обязательно устилается деньгами” [12, с. 136].

В унісон записам Петра Курінного Надія Суровцова також проймається жалем до хлопців–студентів, котрих “почали забирати до військових шкіл, звідки вони мали вийти прапорщиками” [11, с. 54]. Разом із тим наївні сподівання, що “війна таки ж скінчиться раніш, ніж їм доведеться скласти свої голови за матушку Росію на її вівтар”, потужним лейтмотивом пронизують спогади за 1914 р. [11, с. 54].

Петро Курінний, наскільки це можна судити з його щоденника, був людиною набожною, багато спілкувався зі священниками, ходив до церкви. Як християнин, він засуджував будь-яке насильство в суспільстві й тим паче війну як велике зло, котре не можна допускати: “Хотя бы взять нынешнюю войну <...>. Все христианские народы истребляют друг друга точно так же, как и не христианские. Проповедь кровожадного Вильгельма восторжествовала над всеми истинами. Только те имеют право существовать, кто подчинится насилию и власти разбойника” [12, с. 157]. І тому жажливо було усвідомлювати, що є служителі церкви, які не тільки схвалюють, виправдовують війну, але й прирівнюють її до богоугодної справи: “Из

прочтенных сейчас газет “Киевской мысли” № 40 от 20 мая обращает на себя внимание прекрасная статья А. Яблонского под заглавием “В порядке вещей” <...>. Берлинский пастор Филипп учит: “Подобно тому, как Бог распял на кресте своего сына для спасения людей, так же и Германия получила миссию распять все человечество для того, чтобы оздоровить человеческие расы” [12, с. 178–179] (запис від 22 травня 1916 р.).

Саме тому Петро Курінний вітав і підтримував заходи уманчан, спрямовані на підтримку й покращення становища вдів, сиріт, воїнів–калік, не забував про них із вдячністю писати у своєму щоденнику: “В городе кружечный сбор пожертвованый в пользу Галичан, пострадавших от войны [12, с. 94]; “Из газеты “Голос Умани” видно, что сегодня в Умани сбор производится Народной школой сиротам воинов” [12, с. 182] (запис від 5 червня 1916 р.).

Що стосується Надії Суровцової, то протягом 1914–1916 рр. вона все більше проймалася патріотичними почуттями та пацифістською риторикою, спілкувалася з полоненими австрійцями, багато читала про січових стрільців, особливо про січовичок – Олену Степанів та Софію Галечко: “національний бік захопив нас (Н. Суровцову та її оточення. – І. К., Л. Я.) цілком” [11, с. 50], а “українське питання було найважливішим у житті” [11, с. 50].

Наتماість тональність щоденникових записів П. Курінного та спогадів Н. Суровцової за 1917 р. суттєво змінюється. Обуренням, тривожністю, страхом, осудом просякнуті розлогі цитати з розмов П. Курінного з сином Петром, із друзями, знайомими, власні роздуми про ситуацію в Росії загалом, про подальшу долю України, про події в рідному місті. Так, 22 серпня 1917 р. “пришел и побалагурил со мной (П. Курінним. – І. К., Л. Я.) Петя <...>. Он ужасно возмущен братьями великороссами, которые не считают нужным защищать на фронте позиции, пока немцы не дошли до внутренних губерний <...>, что, по его мнению, Украину следует защищать от нашествия врага, ибо для России Украина есть кормилица” [12, с. 259]. Уже через півтора місяці, 8 жовтня 1917 р., знову невтішні новини: “Над нами продолжает надвигаться враг, проклятый немец с австрийцами, турками и болгарамы <...>. К тому же такая дороговизна” [12, с. 287]. Про “дороговизну” та серйозні проблеми з продуктами згадує й Н. Суровцова: “Війна тривала. Хоч для Уманя безпосередньої небезпеки ніби й не було, але загальний рівень життя в країні підупав, ставало тяжко навіть з хлібом” [11, с. 56].

Жовтневі та листопадові події 1917 р. також знайшли своє висвітлення на сторінках щоденника. Важливість цих подій П. Курінний чудово усвідомлював, як і розумів їхні катастрофічні для країни, для людей, для нього особисто наслідки: “Важные события происходят в Петрограде, но телеграфные сведения скудные, так как почта, телеграф и телефон занят выступившими “большевиками”. В стране идет “страшная анархия” <...>. На станциях Ржище–Окница проезжающие солдатские эшелоны производят страшные беспорядки <...>. Гайсин уже разгромлен погромщиками, а в Умани ежеминутные вспышки заставляют беспокоиться за возможность

сохранения порядка <...>. А дороговизна поднимается не по дням, а по часам” [12, с. 297–298] (запис від 27 жовтня 1917 р.). Два дні поспіль, 1 та 2 листопада 1917 р., страшні звістки зі столиць та з фронту: “Войска разделились на правительственные и большевистские. На Северном фронте немцы проявили наступление и заняли наши окопы. В Киеве теперь идут бои <...>. В Виннице полнейший разгром и пожары. В Умани хотя и спокойно, но ежедневные грабежи и нападения” [12, с. 300]; “Из Киева сообщают тоже слухи, что там идет война. В свои руки забрали власть Украинские войска и сражаются (на улицах Киева) с правительственными войсками <...>. С фронта идут слухи, что в войсках волнения и неопределенность” [12, с. 301]. Як наслідок, у записах від 16 листопада 1917 р. автором висловлені такі побоювання: “С большим страхом смотрим в предстоящие события: приход к нам неприятеля и возвращение сюда наших вооруженных деморализованных войск” [12, с. 313].

Страх цей був небезпідставний: “Наши солдаты разгромили Почаевскую лавру <...>. Вот какие звери!.. Мало того: позволили себе страшное кощунство: одевались в ризы и “служили” сами у мощей какого–то святого <...>. Что же после этого можно сказать о нравственном состоянии нашей армии?.. Жутко и больно это слышать и видеть <...>. Свои хуже врагов <...>” [12, с. 292].

Револуцію 1917 р. Надія Суровцова зустріла в Петрограді. Згодом вона разом із двомастами українськими студентами, що вирішили повернутися додому, прибула до Києва, а далі – в Умань як інструктор Центральної Ради: “що воно за посада” їй “не дуже було ясно, але очевидно те”, що вона – “носії і вісник революції та повстання України” [11, с. 63]. Згодом, уже в 1918 р., Надія Суровцова увійшла до складу української дипломатичної місії, котра вирушила до Парижа на Версальську мирну конференцію. На жаль, потрапити у Францію українці не змогли, як і не змогли повернутися додому, бо Україна була захоплена більшовиками. На довгих сім років і Надія Суровцова залишилася у Відні. Лише в 1926 р. вона повернулася в рідну Умань.

Отже, змістове порівняння мемуарів П. Курінного й Н. Суровцової за 1914–1918 рр. дає змогу зробити певні висновки. Так, щоденники П. Курінного написані російською мовою, тоді як спогади Н. Суровцової – українською. І хоча мовне розмаїття не є перепорою для розуміння тексту, однак те, що україномовний селянин П. Курінний вдається до російської мови при написанні текстів інтимного, особистісного характеру, у черговий раз засвідчує домінування цієї мови навіть і серед української й проукраїнської інтелігенції.

Щоденникові записи П. Курінного про війну та її вплив на ситуацію в Умані протягом 1914–1916 рр. носять фрагментарний характер, у них практично відсутні емоційно–оціночні судження, ним вербально відтворено вихоплені з життя міста “фотографічні” епізоди, пов’язані з війною. Детально перераховано втрати, котрі понесло Товариство через зменшення кількості клієнтів у зв’язку з воєнною кампанією, велика увага приділена “українському питанню” в Російській імперії та ролі й значенню церкви й священників у справі пропагування миру й гуманізму, а

не в розпалюванні міжетнічної та міжрелігійної ворожнечі.

Спогади за 1917 р. більш розлогі, набагато емоційніші, пройняті тривогою й страхом через більшовицький переворот і ті катастрофічні, деструктивні наслідки, котрі він мав для держави і для ситуації на Західному фронті. Петро Курінний не приховував свого негативного ставлення до силового захоплення влади більшовиками й засуджував їхню політику в справі деморалізації армії, що й призвело, на його думку, до поразки Росії в Першій світовій війні.

Так як спогади Надії Суровцової готувалися до друку в радянські часи, то зрозуміло що, на відміну від різкої критики більшовиків і їхніх методів захоплення влади й господарювання в Україні в щоденниках П. Курінного, нічого подібного в мемуарах ми не знайдемо. Крім того, Надія Віталіївна завжди стояла на позиціях пацифізму й виступала за поразку Росії у війні, сподіваючись на допомогу Австрії у відновленні української державності, як-то планували військово-політичні діячі Галичини. Тим часом Петро Курінний болісно сприймав воєнні невдачі на Західному фронті.

Разом із тим обоє мемуаристів сходяться на тому, що для Умані та для її мешканців війна принесла значні людські втрати, погіршення матеріального добробуту населення, а під час революційних подій – ще й міжетнічну та міжрелігійну ворожнечу й моральну деградацію людей.

Список використаних джерел

1. Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури / За наук. ред. Олександра Галича. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 2006. – 488 с.
2. Горболіс Л. Про щоденники, причетні до творення історії [Галич О.А. У вимірах non fiction: Щоденники українських письменників XX ст.] / Лариса Горболіс // Слово і час. – 2009. – № 5. – С. 115–119.
3. Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Ярослав Романович Дашкевич. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція “Піраміда”, 2007. – 808 с.
4. Діба А. Незнищений паросток золотого віку / А. Діба // Січ. – 1997. – № 11–12. – С. 104–107.
5. Коробка Н.В. Щоденник як жанр мемуарної літератури / Н.В. Коробка // Документалістика на зламі тисячоліть: проблеми теорії та історії. – Матеріали міжнародної наукової конференції. – Луганськ: Знання, 2001. – С. 156–159.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Ототюк О. Літературні організації в суспільно-політичному житті УРСР у 20–30-і роки ХХ століття / Олександр Ототюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2006. – № 82–84. – С. 121–124.
8. Синицький П.Е. “Спогади” Надії Суровцової (1896–1985) як джерело з історії Центрально-Східної Європи 1920–х років / П.Е. Синицький // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.: зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України; редкол.: О.П. Реєнт (гол.) [та ін.]. – К., 2006. – Вип. XI. – С. 307–322.
9. Синицький П.Е. “Справа Суровцової – Петренка” 1927–1928 рр.: опрацювання моделей масових репресій проти вітчизняної інтелігенції кінця 1920–х – початку 1930–х рр. / П.Е. Синицький // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. ст. / Ін-т історії України НАН України; редкол.: П.Т. Тронько (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2006. – Вип.33. – С. 166–185.
10. Синицький П.Е. Надія Віталіївна Суровцова (1896–1985): життєпис творчої особистості у контексті новітньої вітчизняної історіографії / П.Е. Синицький // Історія України: маловідомі імена, події, факти: зб. ст. / Ін-т історії України НАН України; головна редкол. наук.-док. серії книг “Реабілітовані історією”; ред. кол.: П.Т. Тронько (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 30. – С. 278–295.

11. Суровцова Надія. Спогади / Надія Суровцова. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1996. – 432 с.

12. Умань і уманчани очима П.Ф. Курінного (з особистих щоденників за 1918–1929 рр.) / за ред. Ю.В. Торгала, Л.Д. Гарбузової. – Умань: ВПЦ “Візаві”, 2013. – 344 с.

13. Умань і уманчани очима П.Ф. Курінного / За ред. Ю.В. Торгала, Л.Д. Гарбузової. – Умань: ВПЦ “Візаві”, 2014. – 428 с.

14. Якименко Л.М. Надія Суровцова: життя та творчість (1896–1985 рр.): монографія / Під ред. Галича О.А. / Людмила Миколаївна Якименко. – Луганськ: ТОВ “Віртуальна реальність”, 2010. – 272 с.

References

1. Halych Oleksandr, Nazarets Vitaliy, Vasylyyev Yevhen. Teoriya literatury / Za nauk. red. Olexsandra Halycha. – 3-tye vyd., stereotyp. – K.: Lybid', 2006. – 488 s.
2. Horbolis L. Pro shchodennyky, prychetni do tvorennya istoriyi [Halych O.A. U vymirakh non fiction: Shchodennyky ukraiyins'kykh pys'mennykiv XX st.] / Larysa Horbolis // Slovo i chas. – 2009. – № 5. – S. 115–119.
3. Dashkevych Yaroslav. Postati: Narysy pro diyachiv istoriyi, polityky, kul'tury / Yaroslav Romanovych Dashkevych. – L'viv: L'viv's'ke viddilennya IUAD im. M.S. Hrushevs'koho NANU / Literaturna ahentsiya “Piramida”, 2007. – 808 s.
4. Dyba A. Neznyshchenny parostok zolotoho viku / A.Dyba // SiCh. – 1997. – № 11–12. – S. 104–107.
5. Korobka N.V. Shchodennyk yak zhanr memuaranoi literatury / N.V. Korobka // Dokumentalistyka na zlami tysyacholit': problemy teorii ta istoriyi. – Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi. – Luhans'k: Znannya, 2001. – S. 156–159.
6. Literaturознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВТ “Академія”, 1997. – 752 с.
7. Ototyuk O. Literaturni orhanizatsiyi v suspil'no-politychnomu zhytti URSR u 20–30-i roky XX stolittya / Olexsandr Ototyuk // Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2006. – № 82–84. – S. 121–124.
8. Synyts'kyy P.E. “Spohady” Nadiyi Surovtsovoyi (1896–1985) yak dzherelo z istoriyi Tsentral'no-Skhidnoyi Yevropy 1920-kh rokiv / P.E. Synyts'kyy // Problemy istoriyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.: zb. nauk. st. / In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny; redkol.: O.P. Revent (hol.) [ta in.]. – K., 2006. – Vyp. XI. – S. 307–322.
9. Synyts'kyy P.E. “Sprava Surovtsovoyi – Petrenka” 1927–1928 rr.: opratsyuvannya modeley masovykh represiyi proty vitchyznyanoi intelihtsiyi kintsya 1920-kh – pochatku 1930-kh rr. / P.E. Synyts'kyy // Istoriya Ukrayiny: malovidomi imena, podiyi, fakty: zb. st. / In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny; redkol.: P.T. Tron'ko (hol. red.) [ta in.]. – K., 2006. – Vyp.33. – S. 166–185.
10. Synyts'kyy P.E. Nadiya Vitaliyivna Surovtsova (1896–1985): zhyttyepys tvorchoyi osobystosti u konteksti novit'nyoi vitchyznyanoi istoriografii / P.E. Synyts'kyy // Istoriya Ukrayiny: malovidomi imena, podiyi, fakty: zb. st. / In-t istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny; holovna redkol. nauk.-dok. seriyi knyh “Reabilitovani istoriyeyu”; red. kol.: P.T. Tron'ko (hol. red.) [ta in.]. – K., 2005. – Vyp.30. – S. 278–295.
11. Surovtsova Nadiya. Spohady / Nadiya Surovtsova. – K.: Vyd-vo im. O.Telihy, 1996. – 432 s.
12. Uman' i umanchany ochyma P.F. Kurinnoho (z osobystykh shchodennykiv za 1918–1929 rr.) / Za red. Yu.V. Torhala, L.D. Harbuzovoyi. – Uman': VPTS “Vizavi”, 2013. – 344 s.
13. Uman' i umanchany ochyma P.F. Kurinnoho / Za red. Yu.V. Torhala, L.D. Harbuzovoyi. – Uman': VPTS “Vizavi”, 2014. – 428 s.
14. Yakymenko L.M. Nadiya Surovtsova: zhyttya ta tvorchist' (1896–1985 rr.): Monografiya / Pid red. Halycha O.A. / Lyudmyla Mykolayivna Yakymenko. – Luhans'k: TOV “Virtual'na real'nist'”, 2010. – 272 s.

Krivoshcha I. I., Ph.D., assistant professor of world history, Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman), igorkryvosheia@gmail.com;

Yakymenko L. M., Ph.D., assistant professor of history and Ukrainian, Lugansk National Agrarian University (Ukraine, Lugansk), yakymenko@list.ru

Gender aspect militaristic discourse egodokumentah: comparative analysis of memoirs “Umansky period” Nadiya Surovtseva and Petro Kurinnyi (1914–1917)

Memoirs is an important historiographical source for studying historic events from a subjective point of view of an author, who was witness of the events and could prove or refute an official version or could describe the situation from an entirely different perspective. Although memoirs and diaries belong to different genres of

autobiographical literature, their common feature is that one of the heroes is the participant of the events. Nadiya Surovtseva and Petro Kurinnyi, who left autobiographical documents dated 1914–1917, were the participants of the events which took place in Uman during the period of the First World War. A comparative analysis of “Spogady” (Memoirs) of N.Surovtseva and diaries of P.Kurinnyi allows finding out some peculiarities of describing events in Uman by memoirists of different age and sex in different autobiographical texts.

Keywords: Nadiya Surovtseva, Petro Kurinnyi, World War I, Uman, memoirs.

Кривошея І. І., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины (Украина, Умань), igorkrivosheia@gmail.com;

Якименко Л. Н., кандидат филологических наук, доцент кафедры истории и украиноведения, Луганский национальный аграрный университет (Украина, Луганск), yakimenkol@list.ru

Гендерный аспект милитаристского дискурса в эгодокументах: компаративный анализ мемуаров “уманского периода” Надежды Суровцовой и Петра Куринного (1914–1917)

Мемуары – важный историографический источник в исследовании исторических событий сквозь призму субъективного восприятия автора–очевидца, способного опровергнуть или подтвердить официальную точку зрения на некоторые факты, или же показать ситуацию в другом ракурсе. Воспоминания и дневники хотя и принадлежат к разным жанрам мемуарной литературы, но их роднит наличие образа участника событий. Такими участниками событий в Умани в период Первой мировой войны были Надежда Суровцова (1896–1985) и Петр Куринный (1852–1931), которые оставили после себя эгодокументы, датированные именно 1914–1918 гг. Сравнительный анализ “Воспоминаний” Н. Суровцовой и дневников П. Куринного с точки зрения гендерного подхода позволил проследить наличие особенностей в освещении событий в Умани мемуаристами разного возраста, разного пола в разножанровых мемуарных текстах.

Ключевые слова: Надежда Суровцова, Петр Куринный, Первая мировая война, Умань, мемуары.

* * *

УДК 930.1+930.22(1919/1920)

Довган Ю. Л.

кандидат исторических наук, доцент кафедры историографии и джерелознавства, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано–Франківськ), gen.dovgan@gmail.com

Дипломатичні зв'язки представників УНР та ЗУНР з державами–переможцями на останньому етапі національно–визвольних змагань (серпень 1919 р. – листопад 1920 р.): історіографія проблеми

Простежено зміну поглядів дослідників на вивчення питання про ставлення держав–переможців до України у зв'язку з новою лінією українського керівництва, що почала проводитися з серпня 1919 р. Вказується, що наприкінці 1919 р. після розгрому армії Денікіна великі держави, передусім Британія, відмовилися від підтримки антибільшовицьких сил і прагнули до нормалізації економічних відносин з більшовицькою Росією, уряд якої продемонстрував мистецтво компромісів: визнав п'ять прибалтійських держав, відмовився від революційного походу на Європу, прийняв лінію Керзона за кордон між Росією та Польщею, тимчасово примирився з Румунією щодо Бессарабії, припинив втручання у справи Середньої Азії тощо, що позитивно сприйняла вся Європа. Доведено, що недостатньо висвітленим в історіографії залишається питання про обставини блокади, організованої Антантою восени 1919 р., що спричинила катастрофічне становище української армії й призвело до угоди УГА з Денікіним (7 листопада 1919 р.) й переговорів уряду УНР з Польщею.

Ключові слова: історіографія, зовнішня політика, “українське питання”, Україна, Антанта, Варшавський договір, Петлюра, Денікін.

Необхідність історіографічного осмислення праць про міжнародне становище українських національно–державних утворень ХХ ст. назріла давно. Ця необхідність визначається також необхідністю і можливістю подолання односторонніх ідейно–концептуальних підходів до вітчизняної історії, зумовлених тривалим пануванням комуністичної ідеології.

Об'єктивний аналіз і оцінка наукових досліджень покликані сприяти поглибленню теоретичного рівня

праці істориків, підвищенню якості конкретних наукових розвідок. Досліджувана проблема та тема української державності 1917–1920 рр. загалом тривалий час не могли знайти об'єктивного висвітлення саме через значний вплив особистих ідейно–політичних переконань авторів чи пануючу в державі ідеологічну доктрину. Відтак значний інтерес представляє висвітлення в історіографії питання про ставлення держав–переможців до України у зв'язку з новою лінією українського керівництва, що почала проводитися з серпня 1919 р.

Після Карлсбадської конференції (серпень 1919 р.), що підсумувала невдачу української дипломатії здобути визнання незалежності України на Паризькій конференції уряд УНР остаточно зосередив увагу на налагодженні стосунків з найближчими сусідами – Румунією, Польщею, Радянською та “білою” Росією [17, с. 14]. Відтак важливим залишається питання про переговори щодо спільних дій проти більшовиків між керівництвом УНР та Добровольчої армії, що під тиском держав Антанти мали місце у серпні 1919 р. Це питання не знайшло до цього часу спеціального вивчення, а розглядалося лише побіжно. При цьому залишається не з'ясованим питання, чи було досягнуто відповідну угоду, чому її було зірвано і хто несе за це відповідальність.

Наприклад В. Винниченко писав про “усі заходи” уряду Директорії в т.зв. кам'янецьку добу, щоб досягти угоди з Денікіним, які сам він однозначно засудив. Не повідомляється про досягнення угоди, а лише про направлення військової делегації до командування Добровольчої армії, щоб “встановити взаємовідносини між військами”, а також про видання С. Петлюрою наказу не відкривати вогню по денікінським військам [2, с. 447–448].

Розглядаючи стратегічне становище армії УНР перед походом на Київ (серпень 1919 р.), генерал М. Капустянський висноував, що Антанта в тих умовах не мала сталого політичного плану. Франція вела власну політику, Англія намагалася найбільше скористатися ситуацією на сході для стабілізації своєї економіки. На його думку, ні антантівські, ні російські кола не вжили усіх заходів, щоб залучити до боротьби усі новоутворені держави і таким чином замкнути коло навколо більшовицької Росії. Найбільша небезпека існувала для лівого крила Доброармії, а тому активна участь у наступі української армії набирала особливого значення [11, с. 547]. Натомість Б. Гнатевич висловив думку, що Антанта, хоч і намагалася на початку осені повалити більшовиків, підтримувала в цій боротьбі тільки росіян і поляків, надіючись, що їх сили вистачить [11, с. 547]. Зауважимо, що ні М. Капустянський, ані Б. Гнатевич нічого не писали про спроби порозуміння між армією УНР та Добровольчою армією, про результати цих переговорів, причини зриву домовленостей.

Той факт, що інформації українських дипломатів в серпні–вересні 1919 р. вказували на потребу пошуку шляхів визнання України урядами Антанти через порозуміння з проводом російської білої армії А. Денікіна. До цього найбільше схилилися представники ЗОУНР у Парижі (В. Панейко, С. Томашівський). В разі неможливості захистити